

İTALYA, MİLANO'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİLERİN GÖÇMENLİK DENEYİMLERİ

Semra PURKİS*
Fatih GÜNGÖR**

Özet

Bu çalışma 2013 yılı yazında Milano/İtalya'da Türkiyeli göçmenlerle yapılan yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır ve onların uluslararası göçmenlik deneyimlerini çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Milano'daki Türkiyeli göçmenler geniş bir grup oluşturmamakla birlikte, onların göçünün kapitalizmin küresel döneminin göçlerinin genel özelliklerini taşıdığını gözlemek ve bunun da ötesinde, dünya ekonomik krizine paralel olarak yeni trendler de saptamak olanaklıdır. İtalyan ekonomisi 2009 yılında kendi krizi ile dünya ekonomisindeki kriz çakışınca derin bir durgunluğa girdi. Bu durum göçmen işçilerin işlerini kaybetmelerine yol açtı. Günümüzde, sadece görel olarak yeni Türkiyeli göçmenler değil, Milano'da uzun süredir yaşayan göçmenler de kendilerine orada güvenli bir gelecek görememekte ve bir kez daha göç yollarına düşme hazırlığı yapmaktadırlar. Göçün süreklileşmesi olgusu, son yıllarda dünya ekonomisindeki kriz derinleştikçe ve sermaye hareketleri hızlandıkça, göçün enformelliğinin artışı, göçmen kaçakçılarının artan rolü, göçmenlerin sosyo-mekansal dışlanması, vatandaşlık ve aidiyet sorunları ve göçmenlerin işçi sınıfının en zayıf kesimini oluşturması gibi diğer özelliklerine ek olarak, giderek daha belirgin bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürekli Göç, Dünya Ekonomik Krizi, Milano, Türkiyeli Göçmenler.

EXPERIENCES OF MIGRANTS FROM TURKEY IN MILAN/ITALY

Abstract

This study bases on the field research implemented in the summer of 2013 in Italy/Milan on Turkish Migrants from Turkey, and it aims to analyse their experiences as international migrants from a multi-dimensional perspective. Eventhough migrants from Turkey in Milan do not form a large group, it still is possible to observe that their migration carries general characteristics of migrations in the global round of capitalism, and beyond that it is also possible to detect new trends in parallel to deepening world economic crisis. Italian economy went into deep recession in 2009 when worldwide economic crisis overlapped its own. This situation led migrant workers losing their jobs. Currently, not only comparatively new Turkish migrants but also migrants who spent some years in Milan cannot see a secure future there anymore and getting ready to migrate yet again. Protracted feature of migration is becoming increasingly salient in the recent years in parallel to the deepening world economic crisis and accelerating capital movements in addition to other features such as informal character of migration, the role of migrant traffickers, socio-spatial exclusion of migrants, citizenship and belonging and forming the most precarious part of working class.

Keywords: Protracted Migration, Global Economic Crisis, Milan, Turkish Migrants.

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, purkis@mu.edu.tr

** Yard. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, fgungor@mu.edu.tr

Giriş

İtalya Türkiye, İspanya ve Yunanistan gibi diğer Akdeniz ülkelerine benzer biçimde 1970'li yıllardan itibaren göç veren ülke konumundan, göç alan ülke konumuna geçmeye başlamış ve bu durum 1980'li yıllardan sonra süreklilik kazanmıştır. İtalya bazen göçmenler için hedef ülke olurken, bazen de Kuzey Avrupa ülkelerine göçlerde transit ülke işlevini yüklenmiştir. Milano ve içinde bulunduğu Lombardiya Bölgesi de en çok göç çeken bölge olarak bu durumdan payını almıştır. Sayılarının diğer ülkelerden gelen göçmenlere göre az olması ve İtalya'da görel olarak yeni bir göçmen grubu oluşturması Türkiyeli göçmenlerin bilimsel araştırmalara konu olmasını engellemiş, onları adeta görünmez kılmıştır. Göçmen olma konumu zaten büyük ölçüde hem yasalar hem toplum önünde görünmez olmayı doğurduğundan, bu durum onların görünmezliğini katmerli hale getirmiştir.¹ Bu çalışma bir yandan Milano'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin görünürlüğüne arttırmayı amaçlarken, diğer yandan dünya ekonomisinde derinleşen krizin etkisiyle işgücünün en kırılgan ve güvencesiz bölümünü oluşturan göçmenlerin göçmenlik hallerinin günümüzde artık sürekli hale geldiğini Türkiyeli göçmenlerin deneyimleri üzerinden iddia etmektedir. Milano/İtalya'daki Türkiyeli göçmenlerin oranının düşüklüğü böyle bir iddianın ortaya atılmasında eleştiri konusu olabilir. Ancak aynı eğilim araştırmanın yürütücülerinin hem önceki alan çalışmaları (Kurtuluş ve Purkis, 2009) hem de Milano'da yürütülen saha araştırması sırasındaki diğer göçmenlerle ilgili gözlemleri ile de uyumludur. Krizin derinleşmesiyle birlikte artan sermaye hareketleri emeği de hareketlendirmiş ve buldukları coğrafyalarda çeşitli nedenlerle yaşamlarını sürdürme olanakları kalmayanları yerlerinden etmekle kalmayıp, sürekli yersiz yurtsuz hale getirmiştir. Bu durum öylesine vahim bir hal almıştır ki, İtalya'da toplam göçmenler içinde önemli bir yer tutmayan Türkiyeli göçmenlerle ilgili bir çalışmada bile açıkça ortaya çıkmıştır. Türkiyeli göçmenlerin hemen hemen hepsi uluslararası göçe konu olmadan önce Türkiye içinde çok küçük yaşlardan itibaren göçe konu olmuşlardır; İtalya'ya göç etmeden önce de çeşitli uluslararası göç deneyimleri yaşamışlardır ve özellikle İtalya'da 2009'da derinleşen ekonomik krizin etkisiyle bir ölçüde yerleşmeye başlamış ve kendi hesabına iş kurmuş olan göçmenler bile yeniden göçü düşünmeye başlamışlardır. Sürekli göçmenlik hali küresel dönemin göçmenlerinin en göze çarpan özelliklerinden biri haline gelmeye başlamıştır.

Bütün dünyada artan savaşlar, derinleşen ekonomik krizle birlikte artan işsizlik, sermayenin 1960'lı yılların sonlarından beri girdiği birikim krizini aşma/erteleme çabası içinde yapıları çevre yatırımlarına giderek daha çok yüklenmesi ve sermayenin kendisine en kârlı /avantajlı olanakları sunacak mekânlar arasında hızlı dolaşımı bir yandan geri dönülmez ekolojik tahribatlara yol açarken, diğer yandan dünya nüfusu içinde eşitsizlikleri derinleştirerek insanları yerinden oynatmaktadır. Yaşam alanları ve yaşam araçlarından yoksun bırakılan insanların, sermayenin daha hızlı biriktiği coğrafyalara ve sektörlerle akarak ayakta durmaya çalışmaları dünyanın her yerinde göç dalgalarına yol açmaktadır. Bu dalgalar, kentsel yoksulluk alanları yaratmaktadır. Ancak 2008'de derinleşen dünya ekonomisinde kriz sonrasında İtalya ve diğer yoğun göç

¹ Bu makale İtalya/Milano'da 2013 yazında YÖK desteği ile verilen bursa dayalı olarak yapılan saha araştırmasından elde edilen verilere dayanmaktadır.

alan ülkelerde göçmenler giderek zayıflayan mekânsal/sınıfsal mobilitelerini de büyük ölçüde yitirmişlerdir. Sözkonusu semtler yerleşikliğe ve daha üst sınıfsal/mekânsal bir pozisyona geçiş alanları olmaktan çok göçmenlerin bir sonraki göçe kadar geçici olarak yerleştiği yoksulluk alanları haline gelmiştir. Göçmenler genellikle bu yoksulluk/geçiş alanlarına etnik ağlar yoluyla akmaktadırlar ve çalışmaya geldikleri ülkenin orta ve üst orta sınıfları tarafından sosyal dışlanmaya uğramaktadırlar. Bu da mekânsal ayrışmaya yol açmaktadır. Sosyal dışlanmanın en göze çarpan boyutu mekânsal ayrışma olmakla birlikte, daha eğitilmiş ve becerili, daha yüksek yaşam kalitesine sahip işgücü de ya vasıfsızlaştırılarak ya da kurumsal olarak ve/veya günlük yaşamda çeşitli biçimlerde ayrımcılığa uğrayarak, profesyonel mobilitelerinin önüne engeller konarak sosyal dışlanmaya uğrayabilmektedirler. Türkiyeli göçmen işgücü diğer göçmenlerle birlikte Milano’da kentin en yoksul bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Milano’daki Türkiyeli göçmenlerin göçmenlik hallerinin incelenmesi iddiasında bulunmak hem bu göçün küresel dönemin işgücü göçlerinin temel özelliklerini taşıyıp taşımadığını test etmeye hem göçün değişen yapısını tespit etmeye hem de bu göçün özgün yanlarını ortaya çıkarmaya kalkışmayı gerektirir. Bu çerçevede göçmenlerin göç etme nedenleri, biçimleri, göç edilen ülkeye giriş statüleri, işbölümünde aldıkları konum, ait oldukları toplumsal sınıf, geldikleri ülkeyle sosyal, mekânsal, iktisadi, politik, kültürel bütünleşme, ayrışma, sosyal dışlanma süreçlerinin incelenmesi önem kazanır. Bir makale ölçeğinde bu farklı boyutların derinlemesine incelenmesi olanaklı değilse de kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamiklerinin, jeopolitik hesaplarının yollara ve denizlere döktüğü göçmenlerin buldukları ülkelerdeki konumlarına ve göçün değişen özelliklerine ışık tutulmasının, bu konuya aranacak çözümlerde katkıda bulunulması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

İtalya ve Milano’da Sayılarla Uluslararası Göçmenler

İtalya’da uluslararası göçmenler ekonominin. inşaat, tarım, sanayi, turizm, ev içi işler gibi sektörlerinin emek yoğun bölümlerinde işgücü piyasasına entegre olmuşlarken; kamu sektörü ve uzmanlık isteyen profesyonel alanlarda işgücü piyasasından dışlanmaktadır. Yani ekonominin düşük statülü işlerinde ekonomik getiri sağladıkları sürece bütünleşmeleri gerçekleşmişken, toplumun meşru bir parçası olarak kabul görmemektedirler (Ambrosini, 2013a: 180). İşgücü piyasasının kutuplaşmış yapısı içinde göçmenler, yerlilerin işsiz kalsalar bile yapmaya gönüllü olmadıkları düşük statülü ve emek yoğun işlere sıkışmışlardır (Mingione, 1999: 210; Quassoli, 1999: 218). Bu işler etnikleşmiştir ve artık işçi sınıfının en dezavantajlı bölümleri yerlilerden değil, yabancı göçmenlerden, özellikle de Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Uluslararası göçmenler enformel ekonominin temel işgücü kaynağı haline gelmişlerdir. (Schierup vd., 2006: 2, 3, 15 ve 175). Ancak İtalya’nın kuzeyinde enformel biçimlerde çalışma Güney’e göre daha az yaygındır.

İtalya’da 2010 yılında yarısı kadın olmak üzere 5,3 milyon yabancı oturma iznine sahiptir ve kayıtlı istihdamın yüzde 7,5’i göçmendir (Ambrosini, 2013a: 184). Bu rakamlar, ekonomik kriz sonrası dönemde İtalya’ya hedef ülke olarak göçün yavaşlaması ve daha çok

Almanya, İngiltere gibi Kuzey ülkelerine göçte transit ülke olarak kullanılması nedeniyle 2013 yılında aynı düzeylerde kalmıştır. Kayıtsız yabancıların sayısının ise bütün İtalya’da toplam 550.000 olduğu tahmin edilmektedir (Salomoni 2012: 426). 2008-2009 yıllarında göçmenlerin yüzde 40’ı sanayi ve inşaat sektörlerinde çalışmaktadır ve yabancı işçiler İtalya ekonomisinin ana motoru olan Kuzey ve Kuzeydoğu Bölgelerinde bulunan küçük ve orta ölçekli fabrikaların temel işgücü kaynağı haline gelmişlerdir (Ambrosini 2013a: 184). İtalya’da Türkiye kökenli göçmenler önemli bir göçmen grubunu oluşturmamakla birlikte resmi sayıları her yıl artarak 2010 yılında 20000’e yaklaşmış, 2011’deki büyük düşüş (-14,2%) sonrası 16000’e gerileyen bu sayı, günümüzde tekrar eski düzeyine ulaşmıştır (ISTATA). İtalya’daki Türkiyeli göçmen sayısının 2010 yılından itibaren düşmesi göçmenlerin derinlemesine mülakatlarda belirttikleri başka bir yere yeniden göç etme niyetlerini gerçekleştirdiklerinin işareti olarak alınabilir. Birleşmiş Milletler genellikle tüm uluslararası göçün yüzde 15 ila yüzde 20’sinin düzensiz göçlerden oluştuğunu tahmin etmektedir. Dolayısıyla İtalya’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin sayısının yaklaşık 25-30000 dolaylarında olduğu tahmin edilebilir. Aslında İtalya’da bütün çalışma izni olanlar da bu sayının içine alınmamaktadır. Çalışma izinleri geçici olduğundan resmi istatistikler sadece sürekli oturma izni olanları içermektedir. O zaman İtalya’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin sayılarının 30-35000 dolaylarında olduğu tahmin edilebilir. Türkiyeli göçmenler, Milano’nun da içinde bulunduğu Lombardiya Bölgesi’nde ise toplam kayıtlı göçmenlerin yüzde birini oluşturmaz. Lombardiya yine de Türkiyeli göçmenlerin en kalabalık olduğu bölgedir. Ardından Emilia-Romana Bölgesi, Toscana ve Piemonte Bölgeleri gelmektedir. Yani Türkiyeli göçmenler, diğer göçmenler gibi İtalya’nın hizmet, tarım, sanayi ve inşaat sektörünün en gelişkin olduğu Kuzey İtalya’da yoğunlaşmışlardır. Milano, İmperia’dan sonra Türkiyeli göçmenlerin en kalabalık olduğu şehirdir. Aslında yoğunluk olarak Milano’nun kuzeyinde bulunan Como, Türkiyelilerin en yoğun yaşadığı yer olarak çıkmaktadır. İtalya’da yaşayan toplam Türkiyeli göçmenlerin üçte birinden fazlası (oturma izni olanların sayısı 2014 yılında 7382, ISTATb) Lombardia Bölgesi’nde yaşamaktadır. Her ne kadar İtalya 2008 dünya ekonomik krizinin 2009 yılında derin bir biçimde etkisinde kalması ve ABD’dekine benzer bir mortgage krizini kendi içinde yaşaması nedeniyle göçmenler için çekiciliğini hedef ülke olarak bir ölçüde yitirmekle birlikte, 1980’lerden beri sanayi, hizmetler, tarım, inşaat gibi sektörlerde çalışmak ya da kendi hesabına özellikle lokantacılık, etnik ürünler satışı gibi işlerde formel veya enformel biçimlerde çalışmak üzere gelen göçmenlerin çekim merkezi olmuştur.

Milano İtalya’daki en büyük metropoliten alandır ve ekonomik ve kültürel alanlarda öncü rolü oynar. İtalya’nın sanayi, ticaret ve finans merkezidir. Aynı zamanda dünyanın sayılı moda ve tasarım merkezlerinden biridir. Milano denince akla ilk gelen de bu kent için oluşturulan Haute Couture moda merkezi imajını, her birinin kapısında zenci güvenlik görevlilerinin vitrinlere yaklaşmamanızı garanti ettiği ünlü markaların bulunduğu birkaç sokağının dışında göremezsiniz. Milano Avrupa’nın birçok kentinden daha çok işçi sınıfının kentidir ve göçmenler kentin gündelik yaşamının üretilmesinin ve yeniden üretilmesinin vazgeçilmez parçasıdır.

Milano’ya ilişkin istatistikler İtalya resmi istatistik enstitüsü olan ISTAT tarafından

iki biçimde verilmektedir. Metropolitan alan olarak ve Milano kent merkezi olarak. Göçmenler, Milano metropolitan alanında 2014 yılında toplam nüfusun yüzde 13,1'ine, Milano merkezde ise yüzde 17,4'üne ulaşmıştır (ISTATc). Göçmenlerin büyük çoğunluğu başlangıçta Kuzey Afrika (Fas, Mısır), Doğu Avrupa (Romanya, Arnavutluk) ve Filipinlerden gelenlerden oluşmaktayken, bugün Milano Merkezde yabancı göçmenlerin yarısından fazlası Mısır, Filipinler, Çin, Fas, Peru ve Ukrayna'dan gelmektedir (ISTATd, Rimoldi ve Terzera, 2012: 1). Türkiye kökenli göçmenlerin sayısı Merkezde 2010 yılında 1118 kadarken, 2012'de 765'e inmiştir. Türkiyeli göçmenlerin yüzde altmış'a yakını erkektir (ISTATa). Merkez olarak bakıldığında Milano'da toplam nüfus içinde göçmenlerin payı son yirmi yılda üç katına çıkmıştır ve kentin farklı semtlerinde yoğunlaşmışlardır. Ancak konuyla ilgili istatistikler yeterince güvenilir değildir. Mevsimlik işçileri ve ev içi çalışanları kapsamaz.

İtalya'da 2002 yılında enformel göçü önlemek için kabul edilen Bossi-Fini Kanunu ile oturma izni ile çalışma izni bağlantılandırılmış, oturma iznini iki yıl uzatabilmek uzun dönemli çalışma kontratı şartına bağlanmıştır. Bu durum emek piyasasında göçmenlerin yaptıkları türden işlerin geçici nitelikleri ile uyumamaktadır. Yine aynı yasayla aile birleşmeleri sınırlanmış ve belgesiz göçmenlik suç olarak ele alınmaya başlanmıştır (Quassoli, 2013: 219, Ambrosini, 2013a: 178; Campani, 2007: 7). Hemen hemen bütün göç alan ülkelerde benzeri yasal düzenlemeler göçlerin yoğunlaştığı 2000'li yıllardan sonra uygulamaya konmuştur. Göçmenler belli bir işe ve işverene bağlı olarak yaptıkları sözleşmelere göre geçici sürelerle oturma izni alabilmekte, sözleşmeleri bittiğinde ülkeyi terk etmeleri istenmektedir. Bu durum işverenlerin konumunu güçlendirerek göçmenleri daha çok enformel biçimlerde çalışmaya iterken, emek piyasasındaki konumlarını daha kırılganlaştırarak, emeklerini değersizleştirmekte, onları bütün insani veçhelerinden soyutlayarak sadece emekgücü olarak görmektedir. Bu koşullarda çalışan göçmenler belgesiz göçmenlerden daha ağır koşullarda çalıştırılmaktadır. Bu duruma kayıtlı enformellik denilebilir (Purkis 2008). Göçün yasal düzenlemelerle sıkılaştırılması enformelliği arttırmaktadır. Triandafyllidou ve Ambrosini (2011: 270) de bu duruma işaret etmektedirler: “*Merkez sağ hükümetler bir yandan işverenler üzerindeki işçi istihdamı ile ilgili kontrolleri azaltırken, diğer yandan düzensiz göçlerle ilgili kağıt üzerinde çok sıkı yaptırımlar getirerek ekonomik kriz döneminde enformel istihdamı artırmanın yolunu açacak örtülü düzenlemeler yapmıştır*”.

Belli şartlarla ve geçici olarak göçmen işgücü kabulü göç alan ülkelerde göçmenlerin yasal süreleri tamamlayarak oturma izni alma ve hak talebinde bulunma olanaklarını kısıtlamakta, onları kullanılıp atılacak metalar konumuna düşürmektedir. Aynı programlar göç alan ülkeleri göçmenlerin sosyal sorumluluklarından kurtarıırken, bütünleşme ya da buldukları toplumun meşru bir parçası olarak görülüp görülmemesi sorununu ortadan kaldırmaktadır. Enformel göçü önlemeye yönelik çıkarıldığı söylenen yasalar, gerçekte kaçak yollardan göçü tetikleyerek göçmenlerin kriminalizasyonunu da arttırmaktadır. Bu durum aynı zamanda çok-uluslu, çok-etnisiteli ve çok-kültürlü bir Avrupa idealinin çöküşü anlamına da gelmektedir.

Metodoloji

Araştırmada eleştirel gerçekçilik yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem analizin farklı düzeylerde yapılmasına ve özellikle göç olgusuna farklı yaklaşımları birbirleriyle ilişkilendirmeye olanak vermektedir. Uluslararası göçlerin, karmaşık ve çok boyutlu niteliği farklı yaklaşımları, düzeyleri ve varsayımları içeren meta-teorik bir çerçeveyi gerektirmektedir. Böyle bir çerçeve bütünsel bir göç teorisi kurma arayışının bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Bir sosyal olgunun açıklanması ve anlamlandırılması farklı yaklaşımlara ve dünyanın algılanma biçimlerine göre değişir. Her bir teorik yaklaşımın ardında var olan ideolojik çerçeve, ele alınan sosyal olguya hakim ideolojiden mi yoksa eleştirel perspektiften mi bakılacağını belirler. Böyle bir durumda bütünleştirici tek bir göç teorisi arayışı anlamsızlaşır.

Tarih boyunca farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda farklı göçler yaşanmıştır. Her bir göç türü, bulunduğu dönemin bazı temel özelliklerini taşısa da, bazı yerel olumsal özellikler taşır. Farklı göçleri, farklı boyutlarıyla incelemeyi değerli kılan, bu göçlerin benzer yanlarından ortaya çıkarılabilecek, döneme özgü temel özellikleri olduğu kadar, bu göçlerin özgün yanlarıdır. Eleştirel gerçekçilik yaklaşımı göçü ekonomik, politik, kurumsal, sosyal, mekansal ve cinsiyet boyutlarıyla incelemeye olanak verdiği gibi; göç literatüründeki farklı yaklaşımların ele alınan spesifik göçü açıklama gücünü de test etmeye olanak verir. Zaman zaman da ortaya çıkan özgün durumlar, var olan yaklaşımlar ve kavramlar aşarak teoriye katkı sunacak yeni açılımların sağlanmasını gerekli kılar.

Eleştirel gerçekçilik kuramı, ampirik olarak gözlenen dünyanın arkasında keşfedilmesi gereken yapıların ve bunlara içkin potansiyellerin olduğunu kabul eder (Bhaskar, 1989; Sayer, 1984; Türkün, 2000). Bu sayede kapsamlı bir analiz yapma olanağı yaratır. Böyle bir kuramsal çerçeve ile farklı zaman (tarih) ve mekân (coğrafya) bağlamlarında ortaya çıkmış nüfus hareketlerini, belli hiyerarşik güç ilişkilerine (ulusal ve uluslararası ölçeklerde ekonomik iş bölümü, politik kararlar gibi) ve yapılar arası etkileşime (Türkiye ile İtalya arasındaki coğrafi, tarihsel, etnik, dinsel, politik ve ekonomik etkileşim gibi) dayanarak incelemek mümkün hale gelebilir.

Bu çerçevede konu üç düzlemde çalışılmıştır. Gerçeklik düzlemi (tetikleyen güçler), gerçekleşme düzlemi (olaylar) ve ampirik düzlem (gerçekleşmiş olan durum, deneyim). Ampirik araştırmada niceliksel ve niteliksel veri toplama teknikleri birlikte kullanılmış, derinlemesine mülakat ve odak grup toplantısı yapılacak göçmenlerin seçilmesinde yaş, cinsiyet, göçmenlik deneyimi, çalışılan sektör, yapılan iş, yaşanılan semt/mahalle ve göçmenlik statüsü gibi kriterlere dikkat edilmiştir. Saha çalışması kapsamında 12 kişiyle derinlemesine mülakat yöntemiyle görüşülmüş, biri kadınların diğeri erkeklerin katıldığı iki odak grup toplantısı düzenlenmiştir. Görüşme yapılan 12 kişinin 5'i kadındır. Türkiye'den İtalya'ya göçte kadın göçü küresel dönemin kadın göçlerinin özelliklerini taşımamaktadır. İtalya'ya göç daha çok erkek göçü niteliğinde olduğundan, kadınların çoğunluğu aile birleşmeleri yoluyla göç etmiş kadınlardan oluşmaktadır. Buna bağlı olarak Türkiyeli göçmen kadınların kamusal alandaki varlıkları neredeyse hiç hissedilmemektedir. Bu durum onları daha da görünmez kılmaktadır. İtalya'ya göçün

bu özgün yanı ayrı bir çalışmanın konusu olmayı hak ettiği için bu yazı çerçevesinde ele alınmamıştır.

Araştırmanın Öncülleri

Bu araştırmada ele alınan konu belli öncüllerden yola çıkılarak incelenecektir. Kapitalist sermaye birikimi farklı dönemlerde farklı özellikler taşır ve buna bağlı olarak göçler de farklı dönemlerde farklı ortak özellikler taşır. Kapitalizmde sermaye, emekle en kârlı biçimde birleştirilebileceği mekânlar arayışı içinde farklı coğrafyalar ve sektörler arasında dolaşırken, bir yandan eşitsiz coğrafi gelişmeye yol açarak mekânlararası farklılıkları kâra dönüştürürken (Smith: 2008; Harvey: 2006), diğer yandan emeği de harekete geçirir. Ancak emeğin hareketinin önünde sermayenin hareketinin önündeki engellerden daha fazla engel vardır. Buna karşın politik, ekonomik, savaş, çevresel bozulma vs. gibi farklı nedenlerle ya da bu nedenlerin çeşitli kombinasyonlarının tetiklemeyle de olsa çoğunlukla buldukları yerlerde yaşamlarını sürdürme olanaklarını yitirmiş olanlar göç etmektedirler.

Son yıllarda göç literatüründe baskın olan, ikiliklerden yola çıkarak herhangi bir göç türünün tanımlanması anlayışının ötesine geçme arayışı giderek önem kazanmaya başlamıştır. İç/dış göç, zorunlu/gönüllü göç, politik/ekonomik göç veya kayıtlı/kayıtsız, formel/enformel alanlarda çalışan göçmenler gibi ikilikler üzerinden kurulan bir göç terminolojisi yerine, her bir göçün aynı anda ya da farklı zaman dilimlerinde veya süreç içinde değişen ve çok boyutlu yapısını göz önüne alan “karma göç” (mixed migration) kavramı (Dişbudak ve Purkis 2014: 1) bu çalışmada da oldukça yararlı bir kavram olarak öne çıkmaktadır. N. Van Der Hear’a göre (2010: 1533, 1536) “*göç, göç veren ve alan toplumlardaki, işyeri ve ev içi ilişkilerdeki konumlardaki güç ve sosyal statü hiyerarşilerine içerilmiş biçimde bulunan sınıf, cinsiyet, kuşak, etnisite ve diğer sosyal ayrımlarla karmaşık yollardan ilişkilidir ve bütün bunlar göç sürecinde dönüşebilme olasılığına sahiptir.*” Türkiye’den Milano’ya göçler de zorunlu, gönüllü, ekonomik, politik, formel, enformel özellikler taşısa da bu göçleri temelde bir ya da iki neden ile açıklamaya çalışmak yüzeysel bir çabaya girişmek olacaktır. Bu göçlerin tetikleyici etkenleri bu kavramların bir ya da ikisi ile açıklanabilse de, göçün süreç içinde evrilen dinamik yapısı nedeniyle zamanla farklı faktörlerin göçü devam ettirdiğini söylemek daha açıklayıcıdır. Milano’ya olan göçlerde başlangıçta ekonomik ve politik nedenler etkili olmakla birlikte, zamanla bu tetikleyici nedenlerle birlikte göçün devamını açıklayan göçmen ağları, kurumsal, kümülatif nedensellik, göç sistemleri ve ulusötesi alanlar teorilerinin göçün farklı yanlarını açıklamakta etkili oldukları söylenebilir.²

Aşağıda 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan Türkiye’den İtalya/Milano’ya işgücü göçlerinin bir makale çerçevesinde incelenebilecek bazı temel özellikleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

² Göç teorileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Todaro 1969 ; Hugo 1981; Stark ve Bloom 1985; Taylor 1986; Stark, Taylor ve Yitzhaki 1986; Massey ve Garcia Espana 1987; Gurak ve Caces 1992; Massey, Arango Hugo, Kouaoui, Pellegrino ve Taylor (1993) ; Sassen 1988, ; Sassen 2000 ; Faist 2000; Taran ve Geronimi 2003; Hear. 2010.

Göçün Tetikleyici Nedenleri ve Biçimleri

Türkiye'den Milano'ya göçler özellikle Maraş/Pazarcık ve köylerinden yoğun bir biçimde sürmektedir. Bu durum kurulu göçmen ağlarının göçü kolaylaştırıcı etkisine bağlanabilir. Göçmen ağları göçmenlerin buldukları ülkedeki deneyimleri arttıkça ve mekâna tutunma yetenekleri sağlamlaştıkça bu ağları kullanarak gelen yeni göçmenlerin maliyet ve risklerini düşürerek belli bölgelerarası göçün süreklilik kazanmasına yol açar (Taylor, 1986; Massey ve Espana, 1987; Massey et al. 1993). Dış göçün sürekliliği göç veren bölgelerin giderek boşalmasına ve geride sadece yaşlıların kalmasına yol açarak bu bölgelerin boşalmasına ve demografik yapılarının değişmesine yol açar (Portes, 2010: 1551, 1552). Ancak ele aldığımız göçte göç alan ülkenin koşullarından çok, göçün kaynağındaki bölgede yer alan ekonomik ve politik koşullar temel rol oynamıştır. Göçmenler genellikle çok yoksul ailelerden gelmektedir. Genellikle göç etmeden önce de yaşadıkları ülkelerde etnisiteleri ve sınıfları üzerinden dışlanmaya uğramaktadırlar. Çoğunluğu sadece temel eğitim almıştır ve çok küçük yaşlardan itibaren çok çeşitli işlerde çalışmışlardır. Göç etmelerinde en önemli etkenlerden biri olarak göç öncesi yaşadıkları yerlerde iş olanaklarının sınırlı olması sayılabilir. Dolayısıyla, ekonomik koşulların başında işsizlik gelmektedir. Kendisiyle görüşülen göçmenlerin büyük bölümü Kürttür. İşsizlik tüm Türkiye'de yaygın olmakla birlikte Kürtlerin yaşadığı bölgelerde daha yüksektir. Yani ekonomik ve politik nedenler birbirleriyle yakından ilişkilidir.

“Çok yoksul bir aileden geliyorum. Zaman oluyordu sabah kahvaltısına zeytin bulamıyorduk... Yoksul olduğumuz için umudumuz sürekli tabii ki ileriye dönük yurt dışıydı. Başka bir çaremiz yoktu... Fazla seçeneğimiz olmadığı için yurtdışına çıkmaya karar verdik. 1987'de ben 17 yaşındaydım... Yani imkanınız olmadığı için, devletin oralara yatırım yapmadığından dolayı biz bu durumlardayız. Gerçekten devlet yardım yapsaydı bence gelmezdik. Bugün size bir soru soruyorum: bugün bir Mersinli bir İzmirli bir Ankaralı bir İstanbullu biz burada göremiyoruz. Genelde kim geliyor? Gelen Maraşlıdır, horlanmış bir toplum, dışlanmış bir toplum, Urfalılar, Diyarbakırlılar, Güneydoğu halkıdır yani. Neden kaynaklanıyor altında bir siyasi düşünce var yani.” (A. B., 45, (1987)³ 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Kimi maddi, kimi Türkiye'deki o politik baskılar altında olanlar, kimisi gençler... Bazıları geleceği için gelenler var. Daha güzel bir geçim; iş yani, ilk başta iş.” (M.D., 26, (2008) 2009 İtalya göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Milano'ya gelenler kendilerinden önce gelenlerin oluşturduğu bir göçmen ağı olmadığından tutunabilmek için çok zor koşullara katlanmak durumunda kalmışlardır.

“Türk toplumu denen birşey yoktu 90'da burada. Var ise birkaç tane şebeke vardı, şebeke başları. Herşeyi ne yapsa parayla yapıyorlardı, bey gibi otellerde

³ Parantez içindeki tarihler ilk uluslararası göç deneyiminin tarihidir. İkincisiyse İtalya'ya göç tarihidir. (E) erkek, (K) kadın yerine kullanılmıştır.

yatıyorlardı. Yani otellerde krallar gibi yaşıyorlardı... Yani biz diyelim 6-7 ay veya 8 ay kışın ortasında karlar yani soğuklarda dışarlarda yatıyorduk. Yemek yemek için de kiliselere gidiyorduk, o hayır kuruluşlarında orada da karnımızı doyuruyorduk... Trene giriyorduk. Mesela trende yani kalıyorduk. Hurdalık, binalar artık kullanılmaz hale gelmiş gidip oralarda kalıyorduk” (Odak grup, P1, 52, (1988) 1990 göçmeni, (E), belediyede taşeron işçi.)

“Haa Fransa'da çalışıyordum. Buraya geldik, buraya gelince çalışmıyoruz. Eee tabii arkadaşın biri Erzurumluydu, dedi ki bir otel var gel, otele gidek. Bedava dedi. Aldı bizi götürdü arkadaş. Araba hurdalığı, arabanın içine yapmış bir yer; battaniye. İyiymiş dedik yaa. Hafiften de yağmur yağıyor. Tabii biz zannediyoruz sadece dördümüzdük. O hurdalıkta 50 kişi varmış, haberimiz yok bizim. Herkes gizli gidip yatıyor ya, gece saat 2'de polis bir bastı, dizdiler hepimizi böyle zaten kimliğini ver, Türk şeyini verince yani o ezinti yani çökertiyor insanı yani. Eeee maalesef bizi oradan çıkarttılar o yağmurda, oradan uzaklaştırdılar. Dışarda kaldın, gece iki. Ne yapacaksın! Bir tane büyük bir ağaç bulduk, ağacın dibine battaniye serdik, oraya uzandık. Oraya uzandık tabii arkadaşın biri uyumuş, kalmış her tarafı ıslanmış, çamur olmuş. Yani bu şartlarla biz de Avrupa'da kaldık.” (Odak grup, F.T., 45, (1989) 1996 göçmeni, (E), inşaat işçisi.)

Maraş/Pazarcık nüfusunun birkaç katı büyüklüğünde bir nüfusu göç vermiş ve vermekte olan bir bölgedir. Zamanla ekonomik/politik nedenlerle başlayan göçte, giderek göçün devamının mekanizmalarını açıklayan göçmen ağları, kurumsal, kümülatif nedensellik, göç sistemleri ve ulusötesi alanlar teorileriyle açıklanabilecek özellikler ağır basmaya başlamıştır.

“Milano'ya gir 10 tane Türk gördüğün zaman bunun 9 tanesi Maraşlıdır... Dönercilerin %99'u Maraş Pazarcıklı.” (Odak grup, P1, 52, (1988) 1990 göçmeni, (E), belediyede taşeron işçi.)

“Bana güvenerek gelenler oldu. İki bacanağım geldi bana güvenerek. İş yerimiz vardı ve gelelim mi dediler, geldiler. Yani o zaman işsizlerdi ve biri yeni evliydi. Dedim ki gel yani. Orada aç kalacağına, ben getirdim.” (A. B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Eee bir de tanıdık çok olunca güvence, sırtımızı dayayacak insanlar var diye burayı tercih ettik... Sırtımı dayayacak arkadaşlar olunca, herkes bir yol gösteriyor; yani ne yapmam lazım ne etmem lazım çünkü eskiler biraz bazı şeyleri öğrenmişlerdi. 10 senelik 15 senelik insanlar vardı.” (Y.U., 53, (1990) 2004 göçmeni, (E), dönerci dükkânı sahibi.)

Maraş/Pazarcık'tan dışarı göçler süreklileştikçe bu bölgedeki sosyal ortam değişerek buralardaki gençlerin göç eğilimlerinin artmasına neden olmuştur. Ancak başlangıçtaki işsizlik, yaşamı sürdürme olanaklarının sınırlılığı ve etnisite nedeniyle ayrımcılığa

uğrama gibi nedenler de değişmemiştir.

“Ben 9 yıl Fransa’da kaldıktan sonra dönmeyi de düşündüm. Ama dönemedim çünkü benim orada birsürü arkadaş çevrem vardı telefon açıyordu. Şu anda benim tanıdığım benim kendi arkadaş çevremde 8-9 tanesi o dönem dağda şehit düştü yani. Eee ben gitsem ne olacak aynı konuma düşecem. O yüzden gidemiyorum. (A.B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

Gerçekten de ufak tefek bir Kürt sorunu vardı Türkiye’de... Biz de o bölgede olduğumuz için. Çok büyük bir sorun zaten... Memleketimiz iyi olursa niye gelip burada çalışalım, memleketimizde çalışırız. (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

Özellikle bu bölgede yaşayan gençler yaşamlarını günü geldiğinde göç edecekleri beklentisiyle sürdürmektedir. Çoğu daha yirmili yaşlarına gelmeden ya da yirmili yaşların başlarında göç kararı vermiştir.

“İşi yok gücü yok mecbur gelecek. Tamam, şimdi burada bir umut var, çevresi olduğu için arıyor, gel diyor. Biz de burada olmasak gelemeyecekler. Tabii ki, mecbur orada kalacaklar. Ama şimdi umut varken, biz gidiyoruz, bizi görüyorlar.” (A.B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Yani tanıdığımız herkesi görüyorduk işte falan Almaya’ya gitmiş, para kazanmış, falan İsviçre’ye gitmiş para kazanmış, yani bir de bakıyorsun böyle vasıfsız insanlar para kazanınca benim de elimde mesleğim var, ben de şansımı deneyeyim, ben de belki güzel para kazanabilirim düşüncesiyle geldik buraya.” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süreksiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

“Bizim köyde herkesin Avrupa’dan birileri var. Geliyorlar köye, hani ben hiç özenmiyordum. Mesela eşim belki özeniyordu. Arabası altında geliyor, bir hava bir tafra... İşte insan özeniyor mu desem. Ben niye gitmeyeyim ben niye böyle olmayayım hevesi mi var, öyle birşeyler. Geliyon buraya umduğunu bulamıyon.” (A.H., 2009 göçmeni, 35, (K), kocası ve kendisinin iki dönerci dükkânları var.)

“Bir Avrupa sevdası var, bizim jenerasyonunda yani o zamanda bir Avrupa şeyi vardı. Gidiyordu Avrupa’ya adam bir geliyordu afedersiniz çobanlık yapıyordu, gelmiş birşeyler yapmış, ondan sonra biz diyorduk niye biz de gitmeyelim.” (Odak grup, F.T., 45, (1989) 1996, (E), göçmeni, inşaat işçisi.)

“Bir de sevdiğiniz arkadaşlar da yurt dışına gittiler. İnsan sanki böyle terk edilmiş gibi hissediyor kendisini. Yani neden o gidiyor işte ben kalıyorum. Sağına bakıyorsun arkadaşın gitmiş, soluna bakıyorsun arkadaşın gitmiş. En azından Pazarcık’ta göç buna dayandı yani. Arkadaşlar gidince diğerleri de peşinden

gittiler. Etkiliyor yani." (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süreksiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

Bu bölgeden özellikle Avrupa'nın büyük kentlerine yasadışı yollardan insan kaçırın ağlar da güçlenmiştir. Milano'daki göçmenlerin çoğu için Milano hedef kent olmamıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan kapitalizmin neo liberal yeniden yapılanma aşamasının göçlerinin temel özelliklerine uyumlu olarak, erkek göçmenlerin hemen hemen hepsi, göçmen kaçakçıları yoluyla yasa dışı yollardan hedef ülkeler olan Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerine olan göç deneyimleri bir şekilde başarısız olduğunda, çoğu kez geri dönüş yolunda tesadüfen Milano'ya geçmişlerdir. Dolayısıyla erkek göçmenler genellikle Milano'ya gelmeden önce başka bir ülkede/ülkelerde ya da İtalya'nın başka bir bölgesinde göçmenlik deneyimi yaşamışlardır. İtalya'ya pasaportsuz, kaçak yollardan giren göçmenlerin giriş statüsü ise iltica talebi biçiminde olmuştur.

"Belgen olmazki zaten, nasıl belgen olsun. Şimdi eğer sen vizeli girsen zaten seni kabul etmezler, seni tekrar gönderirler... Vizeyle gidenlerin mülteci olarak başvurularını kabul etmiyorlar." (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

Göçmenlik statüsü göç edenlerin her iki ülkeyle de gelecekteki ilişkisinde dolayısıyla da göçmenlerin yaşamının biçimlenmesinde oldukça önemlidir ve oldukça ağır insani bedelleri vardır.

"(İsviçre'ye göç ederken) yaklaşık 40 kişi bir TIR'ın arkasına bindik yani neredeyse boğuluyorduk. Zor kurtulduk. Yakaladılar, gönderdiler tekrar geçtik. Çok büyük zorluklar yaşadık. İşte şebekeler hepsi para alıyor seni götürmek için ama o zorluklar gerçekten çok yaşandı... Başvuruyu yaptım ama yılbaşı araya girdi, alamadım. Annem öldükten 1 ay sonra gittim. Gittim ama ölüsüne yetişemedim. Yani annemi göremedim. 9-10 sene göremedim bir de cenazesini de göremedim." (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

"Türkiye'de şebekeler var. 4500 euro parayı verdim... Kosova'ya gittik biz uçakla. Kosova'dan sonra yürüdüük, Toplam 28 saat yürüme yapmışız... Konaklamada sadece bir dağda konakladık. Geri kalanları hep evlere götürüyorlardı, belli yerleri vardı. Bazen oluyor ki mesela şehrin içine gireceksek şehrin yakınına kadar yürüyerek getiriyor, ordan bir araba geliyor seni eve bırakıyor, 2-3 gün 1 hafta on gün neyse orada bekletiyorlar. Türkiye'den İtalya'ya girişim 16 gün." (Y.U., 53, (1990) 2004 göçmeni, (E), dönerci dükkânı sahibi.)

"Bir şebeke bulduk. Yani tanınmış bir şebeke işte Pazarcık'tan buraya insan getiriyorlardı. Benim de biraz birikmiş param vardı... Şebeke bulduk, parayı tuttuk şebekeye verdik, kaçak yollarla geldik... Türkiye'den uçakla geldik şeye Arnavutluk'a, Tiran'a. Oradan bizi şebekenin elemanları tren yoluyla deniz kenarına getirdiler. O şişme botlarla İtalya'ya geçtik... Botlar 10 kişilikti 40

kişi bindirdiler. Pazarcık'tan çıkışım İtalya ya girişim 72 saat sürdü. Biz mesela Arnavutluk'taki şebekenin bizi götürdüğü evde, gittik. Bir hafta 2 hafta 3 haftadır orada bekleyen insanlar vardı. Onun haricinde mesela karşı bir evde, bir ev daha vardı onlar ayrı şebekelerle çalışıyorlar.” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süresiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

Sürekli Göçmenlik Hali

İtalya Türkiyeli göçmenlerin yoğun olarak göç ettikleri ülkelerden biri değildir. Türkiyeli göçmenlerle yapılan çalışmada buraya 1980’li yıllardan beri gelenlerin çoğunluğu Kuzey ve Orta Avrupa’ya göç etmek üzere yola çıkanlardan oluşmaktadır. Erkek göçmenlerin hemen hemen hepsi daha önce hem Türkiye içinde erken yaşlardan itibaren farklı bölgelerde çalışmaya gitmişler hem de İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Libya gibi ülkelerde belgesiz göçmen olarak bulunmuşlardır.

“Ordan işte tekrar Almanya’ya geçtim, Almanya’dan Avusturya’ya geçtik işte neticede Avusturya’daki de olmayınca döndük Almanya’dan dağdan iki saat yürüyerek Almanya’ya geçtik, Almanya’dan da Fransa’ya geçtik. Bizim hikâyemiz bitmez.” (Odak grup, F.T., 45, (1989), 1996 göçmeni, (E), inşaat işçisi.)

“İspanya’ya uçakla geldim. ...Oradan Paris’e geldim. Paris’te kaldık. Paris’te sekiz dokuz yıl kaldım. İyi kötü çalışıyordum. İltica ettim ilticam kabul olmadı... Daha sonra Almanya’ya gittim... Tekrar Fransa’ya döndüm. Fransa’da tekrar kaçak çalışıyordum. 1996’da İtalya’da bir işçi kanunu çıktı. Biz onu duyduk. Başka seçeneğimiz yoktu çektik buraya geldik.” (A.B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Amacım İtalya değildi benim. İngiltere, Almanya veya Fransa’ydı. Kısmet oldu geldik burada kaldık. Gemiyle gelmişim ben onu, gemiye kamorat yani garson olarak, gemi cüzdanı çıkardım, ondan bir şebeke filan parası vermedim. İlk gemi yükü de İtalya’ya geldi, şansımız” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

İtalya’da 2009 Kriziyle Birlikte Çalışılan Sektörlerde Ortaya Çıkan Değişim

Türkiye’den Milano’ya göç 30 yıl öncesine dayanmaktadır. Göç 1980’li yılların ikinci yarısında başlamakla birlikte kendisiyle görüşülen göçmenlerin çoğunluğu, neo liberal politikaların olumsuz sosyal sonuçlarının ortaya çıkarak üstüste ekonomik krizlerin yaşandığı ve özellikle göçmenlerin ezici çoğunluğunun geldikleri bölgelerde sıcak savaşın hız kazandığı 1990’lı yıllarda İtalya’ya gelmişlerdir. Geldikleri ilk yıllarda bir süre belgesiz olarak çeşitli işlerde çalışmışlarsa da çoğu daha sonra oturma izni almıştır. Bu aşamada işçilerin bir kısmı kendilerine özel istihdam büroları ya da İtalya’da kooperatif adını veren işçi simsarları/taşeronlar aracılığıyla çeşitli sektörlerde gündelik ya da birkaç saatlik geçici işlerde ucuz ve her türlü koşula razı uysal işgücü olarak enformel biçimlerde çalıştırılmışlardır.

“Kooperatifler var burda iş bulmak için onlara gittik. Onlarsa işte 3 gün bekliyorsun, bir gün iş oluyor, öyle öyle. Sonra belirli şöforluk yaptım, et işinde çalıştım, gazete işi vardı, sıvacı, boyacı ne bileyim her çeşit iş yaptım. Ne iş, temizlik yaptım, tuvalet de temizledim, herşey yaptım” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

“Burada böyle bir kooperatif sistemi var... Eee fabrika eleman almıyor, kooperatife diyor bana 5 tane eleman gönder. Kooperatif 5 tane eleman gönderiyor... bir tür mafya. Taşronluk ama resmi taşronluk, resmi hırsızlık. Bütün sosyal haklarını öldürüyor sigorta yatırılmıyordu, çünkü çoğumuz kaçaktık. Yatırmamız imkânsız yani” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süreksiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

“Böyle 40-50 tane insan sabahın saat 6'sında kış günü, sabahın 6'sı, böyle bekliyor kooperatifin önünde... Hepsi de bizim köylü... Böyle bekliyorlar. Kadın diyecek sen şuraya sen buraya onlar gidiyor, gitmeyenler çekip tekrar evine dönüyor.” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süreksiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

“Şimdi işe başlarken sen diyemiyorsun ki ben kaç liraya başlayacam, hangi haklarım var, zaten o zaman hakları maktarı da bilmiyoz. Hakkım varmış, şuyum varmış buyum varmış bilmiyoz, önce iş para kazanayım, geldiğim yol parasını çıkarayım, çoluğuma çocuğuma para göndereyim, kimseye de muhtaç olmamak çok önemli.” (Y.U., 53, (1990) 2004 göçmeni, (E), dönerci dükkânı sahibi.)

Bu durum günümüzde yeni göçmenler için bütün dünyada geçerlidir. Göçmenler en ucuz, uzun saatler, güvencesiz koşullarda çalışabilen, esnek işgücünü oluşturmaktadırlar. Bazen kültürel nedenlerle kendi ülkelerinde yapmaya gönüllü olmadıkları işleri de yapmaya razı olmaktadırlar.

“Hiç olmazsa beni burada kimse görmüyor. Bulaşık da yıkasam efendime söyleyeyim ne iş yaparsam yapayım, yapıyorum. Ama Türkiye'de bizde bir gurur var biliyorsunuz, bu Türk halkında bir gurur var; bulaşıkçı, tuvalet temizleme bilmem ne bu zihniyeti atamadık daha.” (N.B., 60, (1983) 1986, (E), göçmeni, balık işinde çalışıyor.)

Zaman zaman yapılan legalizasyon uygulamalarıyla enformel çalışan ve ülkede oturma izni olmadan yaşayan göçmenlerin durumunun yasallığa kavuşturulması sağlansa da, iş olanaklarının kısıtlılığı, işgücü piyasasının ikili yapısı nedeniyle İtalyanların büyük bölümünün yapmaya razı olmadığı emek yoğun, vasıfsız, tehlikeli, ağır, düşük ücretli, geçici ve uzun çalışma saatleri gerektiren işleri göçmenler yine güvencesiz biçimde düşük ücretlerle yapmaktadırlar (Mingione, 1999: 209; Ambrosini, 2013a: 183, Reyneri, 2004: 82, Reyneri, 1998: 322; Magatti ve Quassoli, 2004: 154, 169).

“Ben en son bir matbahanedede beş yıl çalıştım. Ondan sonra kalp krizi geçirdim... Oradaki patronum beni öyle bir severdi ki, ama ben her işi yapardım, her iş elimden gelirdi. Yani elektiriği de, duvar ustalığım da, boyacılığım da, şöförlük de ne iş olursa olsun her işi yapardım, beceriyordum ufak tefek. Bana açıktan zarfın üzerine açıktan para koyuverirdi, onlar (diğer işçiler) görsün diye. Yani beni o kadar severdi. Kalp krizi geçirdim, gittim doktor bana dedi ki, işte bundan sonra ağır iş yapamazsın. Ben de gittim söyledim, ziyaret etmeye gittim daha raporluyum. Bana dedi ki, o zaman kendine bir iş bul, yani bu daha kalp krizini yeni geçirmişim, yani bizde olsa öyle birşey söylenir mi! Mahkemeye verdim, ancak 2,5 ayla 19 ay arasında tazminat hakkım vardı benim. En düşüğünü zorla alabildim.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

“Ben 11- 12 saat çalışıyorum ve eve gidene kadar 16 saat oluyor. 15 saat diyelim. 15 saat, bir gün ölüyor yani. Git bir saat iki saat evde otur ondan sonra yat. Tekrar böyle.... Göçmenler kadar kimse çalışmıyor zaten. En fazla göçmenler çalışıyor ve herşeyden kısarlar, sosyal yaşamdan, tatillerinden, herşeyden.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

“2001’de oturum aldım ben. İtalyanlar sigorta yaptırmak istemiyordu. Çünkü bir işçinin sigortası bir şirkete pahalıya geliyor... Bu yüzden hiç bir İtalyan yabancıya sigorta yapmak istemiyor... Adam (İtalyan işveren) benim paramı ödememişti. Adamı ben sırf yani para ödemediğinden dolayı değil, hem de beni sigortalı yapmadığından dolayı mahkemeye vermiştim. Yani mahkeme orali bile olmadı. Adamın yakasından tutup diyebilirdi sen nasıl sigortasız eleman çalıştırıyorsun diyebilirdi... Bu iş yerinin Romanya’da fabrikası var, Polonya’da fabrikası var ve de İtalya’daki en büyük, çok büyük ihaleleri alıyor... İhale 1 milyon 450 bin euroluktu, yani ihale 320 tane pencere ve bu şirket seni kaçak çalıştırıyor. Koskaca Vatikan’ın işlerini yapmış bir şirket” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süreksiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

İlk yıllarda bir süre güvencesiz işlerde çalışarak mekânda tutunmaya çalışan işçiler daha sonraki yıllarda metal ve çelik sanayi, otomotiv, basım- yayın, kimya ürünleri, tekstil, inşaat ve araba lastiği gibi sanayi kollarındaki işlerde ve ulaştırma alanlarında güvenceli olarak, İtalyan işçilerle hemen hemen aynı koşullarda çalışabilmişlerdir.

“İtalyanlarla çalıştım. Haftalık 40 saat çalışırsın. 40 saatin dışında mesaiye girer... İtalyana verdiği ücreti sana da verirdi. Sendikal haklar yani. Hiç bir eksiklik bir şeylik yoktu... Yabancı, İtalyan aynı. Ama yabancı biraz daha fazla çalışacak, o kadar.” (Odak grup, B.B.,1990 göçmeni, (E), inşaat işçisi.)

Ancak bütün dünyada olduğu gibi İtalya’da da sermayenin üretimi dünya ölçeğine yayması süreçleri, fabrikaların kent dışına ya da dünyada işgücünün daha ucuz olduğu yerlere kaydırılması, bir bölümünün kapanması ve kentlerde hizmet ve inşaat sektörünün giderek ekonomiyi götüren sektörler olarak öne çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu durum

İtalya'da Kuzey Avrupa ülkelerine göre daha geç yaşanmış, özellikle 2000'li yılların ikinci yarısında hızlanmıştır. Kapanan ya da başka bölgelere/ülkelere kaydırılan fabrikalarda çalışan Türkiyeli göçmen işçilerin bir kısmının erken emekli olarak hizmet ve inşaat gibi başka ülke ve bölgelere kaydırılması olanaklı olmayan sektörlerdeki emek yoğun, düşük vasıflı işlere kaymasına, bir kısmının da aşağıda gösterildiği gibi kendi işlerini kurmasına yol açmıştır.

“Buraya geldik bura daha kötü oldu. Her ay 16-17 gün fabrika kapalı 8 gün 9 gün 10 gün açık. Şimdi bizde de çalışırsan saat yaparsan para alıyorsun, çalışmazsan yok. Ayda öyle durumlara geldi ki, 500- 600 euro, 400'e kadar düştü. Demem o ki, biz oraya başladığımızda öyle günler oluyordu ki, 15-16 17 saat çalıştığımız günler olurdu. Çok acaip iş vardı o zaman. Bizim ilk girdiğimiz zamanlar 2 bin lirenin üzerinde aylık alırdım ben 1500 kağıt para artırdığım zaman olurdu. “ (Y.U., 53, (1990) 2004 göçmeni, (E), dönerci dükkânı sahibi.)

Göçmenler özellikle kamu sektörü ve uzmanlık gerektiren profesyonel işlerden dışlanmaktadır (Ambrosini, 2013a: 184). Kendisiyle görüşme yapılan göçmenlerin bir kısmının ya dönerci dükkânı vardır ya da dönerci dükkânlarında çalışmaktadır. Bir kısmı ise inşaat işçiliği, belediyede taşeron işçilik gibi işler yapmaktadır.

Ambrosini'ye göre (2013a: 184), göçmenler tarım ve hizmet sektörleri yanında halen önemli oranda sanayi sektöründe de çalışmaktadır. Göçmenlerin %40'ı sanayi sektöründe çalışmaktadır, ancak bu rakam ağırlıklı inşaat sektörünü kapsamaktadır. Özellikle doğu Lombardiya, Veneto, Emilia ve Tuscany gibi İtalyan ekonomisinin ana merkezlerinde sanayide göçmen istihdamı yüksektir. Bu durum da İtalyan işçilerinin daha vasıflı ve konumu yüksek işlerde çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Venturini ve Viliosio'a göre (2006: 93) göçmen işçi akışı yerli kol işçilerinin ücretlerini yükseltmektedir (yani, onların ücretlerini rekabet yönünde değil, tamamlayıcı yönde etkilemektedir) ve bu etki büyük şirketlerde ve ülkenin kuzeyinde daha büyüktür. Göçmenlerin varlığı hem yerli işçilerin istihdamını hem de ücretlerini arttırır, çünkü göçmenler sayesinde onlar artık daha yüksek ücretli ve vasıflı işlere kayabilirler. Batılı büyük kentlerde emek piyasasının düşük ücretli bölümleri ırksal olarak katmanlaşmıştır ve farklı göçmen grupları belli mesleklerde yoğunlaşmışlardır (Wacquant: 2011: 88). Dolayısıyla, emek piyasasında yerliler ve göçmenler arasında net bir ayrışma vardır ve büyük ölçüde aynı iş için birbirleriyle rekabet halinde değillerdir. Ancak İtalya'da krizle birlikte hem göçmen işçiler hem de yerli işçiler için çalışma koşulları ağırlaşmıştır. İşsizliğin artışı yabancı işçilere karşı ayrımcılığı arttırdığı gibi, İtalya'nın Güneyinden gelen göçmenlerle dışarıdan gelen göçmenler arasında aynı işler için rekabeti de bir ölçüde arttırmıştır. Kriz göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarının daha da zayıflamasına yol açmıştır.

“Bazı sıkıntılar tabii var. İkinci sınıfta görüyorlar. Hani yabancı olduğun için farklı değişik görüyorlar İtalyanlar. Sevmeyenleri çok. Hani onlar da (Güney İtalya'dan gelenler) bizim gibi buraya göç etmişler ya onun için gelip burada bizim işimizi aldılar, hani bizim, bunlar olmasa biz daha iyi geçiniriz. Biz

çalışıyoruz, işsizlik o zaman olmaz, yabancılar olmazsa olmaz. Böyle şeyler konuşuyorlar... Aşağıdan (Güneyden) gelenler falan onları da bizim gibi 10 saat 12 saat çalıştırıyorlar.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

“Denetlemeye geliyor, iş müfettişi, tabii arkadaşlara orada soruyorlar ki, siz Cumartesi günü çalışıyorsunuz mu kardaş? Diyor ki evet diyor, biz Cumartesi günü çalışıyoruz. Bu, maaş bodrosunda yok... İtalyanlara da yapıyorlar... Şu andaki krizde onu da yapıyorlar... Önce farklıydı... İş yapan hakkını işine göre hakkını veriyordu. Ama şu son 2 -3 senedir öyle değil bunu (krizi) bahane yaparak... Şu anda kriz var zaten adam ne yapacak, adam başkaldırısı işinden olacak, onu da göze alamıyor maalesef... Daha önce yapamaz, çünkü yapsa ben kaçacam, biliyor yani. Kaçacam başka tarafa, şimdi kaçamayacağını anlıyor işte bunu fırsat biliyor... İstersen böyle çalış, istemezsen taa kapı orda diyor.” (Odak grup, F.T., 45, (1989) 1996 göçmeni, (E), inşaatta çalışıyor.)

“En büyük kriz inşaat sektöründe... Yani biz 4 aydır bizim patron bizim aylıklarımızı ikramiyelerimizi veremiyor.” (Odak grup, P1, 52, (1988) 1990 göçmeni, (E), belediyede taşeron işçi.)

“...Bizim maaş bordroları full time. Bir de part time var biliyorsun. İşte ikinci ay oldu part time’a geçtiler. Başka türlü yapamıyorlar. Hepimizi part time gibi gösterip tam gün çalıştırıyorlar. Avrupa gibi bir ülkede olmaması gereken bir şey ama yapamayacaksan gideceksin... şimdi ben 2500 euro alıyordum bundan işte 3 sene evvel 2000 e düştü. 500 euro düşürdü.... Şimdi 1600 euroya düştü... (Sigorta) Yarım, part time üzerinden. Ama part time aldığınız zaman 13. maaşınız yok 14. maaşınız yok, izininiz yok. Full time olsa hepsi var bunların... Adam şunu açıkça söylüyor, durum bu, ister kabul et. Eğer kabul ediyorsanız devam edin, kabul etmiyorsanız iş bulun... Tatil de yok. Tatil yap ama parasız, parasını vermiyor.” (N.B., 60, (1983) 1986 göçmeni, (E), balık işinde çalışıyor.)

“Krizi fırsat bilenler de oldu. Yani parası olsa da vermiyor.” (Odak grup, F.T., 45, (1989) 1996 göçmeni, (E), inşaat işçisi.)

“2008-2009 burada bir kriz patlak verdi, yabancılar yerle bir oldu. İtalyanlar da etkilendi de, yabancı kadar etkilenmedi. Ben bu son 1,5 yıldır işte bu içecek işi yapıyorum. Biraz biraz toparlandım... Kriz patlak verince mecburen iş yerleri, şirketler önce yabancıları çıkarıyor” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süresiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

Yeniden Göç Yolları Görünüyör

İtalya’da krizin yoğunlaşması ile birlikte yeniden göç niyetleri daha sık dillendirilmektedir. Küresel dönemin göçmenlerinin sürekli göçmenlik halleri özellikle ekonomik krizin yoğunlaştığı dönemlerde daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

“Yani işimiz var, iş yerimiz var bir sorun yok, her imkâna sahibiz. Ama şu anda yani bırak para kazanmayı yavaş yavaş alta gidiyoruz. Onun için kazanmadıktan sonra burada kalmanın bir anlamı yok.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

Türkiyeli göçmenlerin iş kurmuş ve bir ölçüde yerleşmiş görünenleri bile kendilerini İtalya'da kalıcı hissetmemektedirler. Göçmenlerin büyük bölümü Türkiye'ye dönmek isteseler de, Türkiye'deki ekonomik ve sosyal problemler onların heveslerini kırmakta ve belirsizliğe sürüklemektedir. Geri dönüş niyeti arzu olarak kalmaktadır.

“Türkiye'ye dönmeyi düşünüyorum. Ama tabii bunu da derken inşallah Türkiye'nin durumu iyi olursa dönerim. Türkiye'de tekrar terör başlarsa, beş tane dağdaki adam ölse bu da bizi sıkıyor. O zaman o da soru işareti yapıyor. Bu ülkenin neyine döneceğiz yani.” (A. B., 45, (1987)1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

Göç deneyiminin başlangıcında hem göçü alan ülkeler hem de göçe konu olan göçmenler göç olgusunu geçici, belli amaçlar yerine getirildiğinde bitecek bir olgu olarak görürler. Ancak sermayenin, krizin derinleşmesi ile hızlanan coğrafi ve sektörel hareketi emeği de giderek daha sıklıkla yerinden oynatmaktadır. Emek aynı zamanda giderek yükselen engellerle karşılaştıkça, enformel biçimlerde göç artmakta bu da emeği değersizleştirmektedir.

Girişimci mi? Proleterya mı?

Üretimin dünya ölçeğinde parçalanması, özelleştirme, esnekleştirme, kuralsızlaştırma temellerine dayalı yeni liberal politikalar, sermaye birikiminin 1960'ların sonlarından itibaren girdiği krizi aşmaya yönelik olarak bütün dünyada özellikle 1980'li yıllarda uygulamaya konan politikalar. Bu politikalar kredi mekanizmasının devreye sokulmasıyla talebin canlandırılması, kent alanlarında mekânın yeniden üretilerek kentlerin turizm alanları olarak düzenlenmesi çerçevesinde birçok sektörü harekete geçirici etkisi olan inşaat sektörünün sürükleyicisi olduğu bir ekonomik canlanma yaratılması yoluyla krizin aşılmasına odaklanmaktadır. Sanayi üretiminin birikimdeki temel olma konumunun aşınması, sermayenin bu alanlarda değerlendirilmesine olan eğilimi arttırmıştır. Bu durum sıcak para hareketleriyle finanse edilen AVM, konut alanları, büyük ölçekli mekânsal yatırımlar gibi yatırımların Dünyanın farklı bölgelerinde zaman zaman krizlere yol açmasına neden olmuştur (Harvey, 2012). Finansallaşma ile içiçe geçmiş mortgage krizleri özellikle 2000'li yıllardan sonra sıklık kazanmaya başlamış, ancak 2008 yılında ABD'de ortaya çıkan mortgage krizi etkisini küresel ölçekte hissetmiştir. Verilen krediler karşılığı basılan menkuller bütün dünyaya satılınca kriz derinleşmiş ve aynı senaryo İtalya ölçeğinde de yaşanmıştır. İtalya'da da hem üreticilerin hem tüketicilerin kredilerle desteklenmesi ile finanse edilen gayri menkul yatırımları, sonunda bir mortgage krizine yol açmış ve dünyadaki ekonomik krizin derinleşmesi ile çakışan bir şekilde İtalya ekonomisi 2009'dan itibaren derin bir durgunluğa girmiştir. Bu durumda sanayi sektöründe işlerini kaybeden işçiler hizmet sektörünün farklı dallarında ve inşaat

sektöründe çalışmaya başlamışlardır. Dolayısıyla Türkiyeli göçmenlerin kendi işlerini kurmaları, onların sosyal skalanın üst basamaklarına tırmanarak İtalyan toplumuyla daha üst bir konumdan eklenme çabalarıyla değil, dünya ekonomisindeki yeniden yapılanma ve derinleşen krizin kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

“Şimdi kimse fabrikada iş bulamıyor. Nedeni, çok büyük bir kriz var; büyük bir kriz. Şu an hepsi, bildiğin Türklerin hepsi döner yapıyor... Benim bildiğim Türklerin çoğu çıkarıldı.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

Kloosterman ve Rath'da (2003: 8), 1980 sonrası dünyada birçok ülkede uygulanan neo liberal politikaların bir parçası olan kuralsızlaştırmayla, küçük firmaların düşük katma değerli faaliyetlerde çalışma olanaklarının arttırıldığına dikkati çekmektedir. İtalya/Milano'daki Türkiyeli göçmenler, kriz koşullarında iş bulma olanaklarının azalmasıyla ilk yıllardaki birikimlerini genellikle kendi hesabına dönerci dükkânları biçiminde değerlendirmişlerdir. Bu durum İtalya'da yaşayan ve ilk yıllarda gelen Türkiyeli göçmenlerin bir bölümünün belli bir sermaye birikimi düzeyine ulaştığını gösterse de, bu dükkân sahiplerinin hemen hepsinin bankalara kredi borcu vardır ve ağırlıklı aile ve akraba emeğine dayanmaktadırlar. Kriz döneminde dükkânların kârlı bir biçimde çalışması ve çalışanları ve ailelerini geçindirmesi zor olduğundan, dükkân sahipleri ve çocukları da dâhil bütün aile üyeleri uzun ve ağır çalışma koşullarına sahiptirler.

“Akrabalardan borç harç ettik işte geri kalanı da taksite bağladık... İşler git gide biraz krizden dolayı düşük olunca, işler normal olsa normal bir seviyede olsa bizi hemen hemen zar zor geçindirecek yani. Ama işler biraz düşük gittiği için şimdi yani istediğimiz gibi harcama yapamıyoruz. Dükkân kirası falan, buraya girdim gireli evin kirasını vermedim.” (Y. U., 53, (1990) 2004 göçmeni, (E), dönerci dükkânı sahibi.)

“4-5 yıl çalıştım... Burada dönercide çalıştım, Arapların yanında... Biraz birikimim vardı. Kendi dükkânımı açtım. Bir kısmını borç ediyoruz iş olur mu, olmaz mı, bunlar hep sıkıntıydı... Biz 1996'da geldiğimizde yabancıların, göçmenlerin iş yeri açma hakkı yoktu. O kanun daha sonra çıktı. Ben memnunum, çalışıyorum, ikinci işyerim var benim, 8-9 tane işçim var. Tabi bunlar kolay da olmadı yani. Çalışarak bu seviyeye geldim... Çalışma koşullarımız normalde 11 saat günlük çalışmamız var. Haftada bir iznimiz var. Benim sosyal yaşantım yok. Şimdi ben 3 gün dükkâna gelmesem herşey karışır yani. Olmaz, imkânsız bir olay bizde sosyal yaşam... Eee biz burada sadece şuanda yaptığımız hedefimiz sürekli çalışmak başka birşey değildir yani. Bu da tabii ki zamanla bizi bıkıtıyor. Hayat gelip geçiyor. Gecenin ikisine üçüne kadar buradayım.” (A.B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Bizim kendi ailemiz var, bir tane de işçimiz var... Kazandığımızı paylaşıyoruz... Küçük kızım sigortalı yanımızda çalışıyor. İşçimiz de sigortalı çalışıyor. Aşçımız

yeğenimiz zaten yabancı değil... Zaten oturumlarını da ben aldım onların... Biz saat 10'da geliyoruz gece 12'ye kadar, sürekli açık. Bayram yok. Mesela bunlar (İtalyanlar) öyle değil. Evet, burada kazanıyoruz ama bunların bayramı var tatilleri var hepsine giderler, bizde öyle bir şey yok. Bayram da çalışıyoruz, Cumartesi de çalışıyoruz, Pazar da çalışıyoruz. Tüm günler çalışıyoruz... En az 14 saat. 14 ile 18 saat arası değişiyor.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

“Günlük 11 saat, Haftada 66 saat, 6 gün çalışıyorum... Yıllık izin yok... Burada yaşam düzeyi sıfır, sıfır görüyoruz. Sabah 8'de çıkıyoruz, gece 10'da evdeyiz. Yani iş, ev.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

Aileden olmayanlar da genellikle hemşehridir ve memleketten getirilerek en azından ilk yıllarda enformel biçimde çalıştırılmaktadır. Onlar da uzun çalışma saatlerine karşın çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Sigortalı çalışanların önemli bir kısmı da tam gün çalışmalarına karşın part time olarak gösterildikleri için ücret ve ücret dışı sosyal haklardan yeterince yararlanamamaktadırlar. Kendi hesabına çalışan göçmenlerin sayısındaki artış İtalya'da krizin en yoğun yaşandığı 2009-2010 yıllarında olmuştur. Çok az sayıda Türkiyeli göçmen 2000'li yıllardan önce dönerci dükkânı açarak kendi işlerinin sahibi olmuş ve görelî olarak daha iyi kazanç sağlamaya başlamışlardır. Türkiyelilerin dönerci dükkânlarının hızla artışı tam da piyasada kazançlı iş yapma koşullarının zorlaştığı 2008 krizi sonrası dönemde olmuştur. Aslında bu bir raslantı değildir. Ekonomik krizin yolaçtığı işsizlikten bir kaçış yolu olduğu kadar, yasalarla bilinçli olarak kolaylaştırılmıştır. Bu uzun saatler çok düşük bir karşılığa çalışan yeni etnik girişimci kategorisi uygun bir sosyal korumaya da sahip değildir (Schireup vd., 2006: 3).

Göçmenlerin kendi işlerini kurmaları, kriz döneminde işsizliği azaltmak için hükümet politikaları ile desteklenmesinden ve bu sayede devletin sosyal yardım yükünün de azaltılmaya çalışılmasından kaynaklanmıştır. Ancak borç içinde uzun saatler ve ücretsiz aile emeği kullanarak ayakta kalmaya çalışan ve aynı zamanda işçi çalıştırarak onların yarattığı artı değere el koyan bu “girişimcilerin” proleteryanın bir parçası olup olmadıkları tartışmaya açıksa da, en azından sınıf atladıkları söylenemez.

Sosyal Dışlanma, Vatandaşlık ve Aidiyet

Göçmenler İtalyan ekonomisinin bazı sektör ve işlerinin vazgeçilmez unsurları olmakla birlikte mekânsal, sosyal, kurumsal ve siyasi dışlanmaya uğramakta, sosyal haklara erişimleri sınırlı tutulmaya çalışılmaktadır. Göçmenlerin eşit vatandaşlar olarak toplumsal katılımının sınırlandırılması onların seçme seçilme hakkı, sosyal güvenlikten yararlanma gibi en temel insan haklarını kullanmalarını önlemektedir. Dışlanma sadece göçmenlik statüsünden kaynaklanmaz. Aynı zamanda sınıfsaldır. Çünkü göçmenler ekonominin farklı sektörlerinin statüsü ve ücreti en düşük işlerini yaparlar. Ambrosini bu durumu dışlanma kavramı yerine aşağıdan bütünleşme (subordinate integration) kavramı ile karşılamaktadır (2013a: 183). Ona göre göçmenler sosyal ve profesyonel merdivenin en alt basamaklarında kalıp, en kötü işleri yaptıkları sürece emek piyasasına entegrasyonda

sıkıntı çekmemekte, zamanla da toplum tarafından kabul edilmektedirler, tabii “alt sınıfın” üyeleri olarak kaldıkları sürece. Schierup, Hansen ve Castles (2006: 41), geçici temelde olduğu sürece göçmenlerin işçi olarak toplumda hoş karşılandığını, ancak kalıcı temelde yerleşikler olarak hoş karşılanmadığını vurgulayarak bu tür dışlamayı katmanlı dışlama (differential exclusion) kavramıyla karşılamaktadır. Irksal ve kültürel farklılıklar, sadece göçmenlik durumu nedeniyle uğranılan sınıfsal/sosyal ayrımcılığı şiddetlendirmemekte, aynı zamanda ırkçı politikaların da popülerlik kazanmasına yol açmaktadır. Sonuçta göçmenler ekonomik olarak bir ölçüde İtalyan toplumuna eklenmişler de politik, kültürel, kurumsal ve gündelik yaşamlarında ayrımcılığa uğramaktadırlar. Yani işçi olarak bütünleşmiş olsalar da vatandaş olarak dışlanmaya uğramaktadırlar (Foot 1999: 161).

“Yani her zaman ikinci sınıfta görünüyorsun. Tabii onlar bizi o şekil görmemezlikten geliyorlar. Biz zannediyoruz ki, onlar bizi yani her zaman üstten görüyorlar. İkinci sınıf, her zaman ikinci sınıf.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

İtalyanlarla sosyal ilişkiler daha çok iş arkadaşlığı ya da tanışıklık düzeyinde olmakta ve işyeri, cafe gibi kamusal alanlarda karşılaşma/selamlaşma biçiminde sürdürülmektedir. Göçmenler bunu daha çok kültürel farklılık olarak algılamaktadır.

“Ailece görüştüğümüz memleketimin insanıdır, bu ayrı konu. Bunlara tabi biz ailece gitmiyoruz. Gelirler ziyaret ederler veya sen telefon edersen işte bir yerde görüşür belki birşey içersin. İş yerinde çalışıyorsak ondan sonra yani pek evlerine gidip gelme, onlar senin evine gidip gelme yani böyle bir ilişki benim yok. Ama telefonlaşıyoruz, yoksa ailece birbirimize gidip gelmiyoruz.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

“Komşularımız da var. Onlarla da çok iyiyiz, diyalog içerisindeyiz. Komşularımız bizden memnun biz onlardan memnun... Öyle bir gelip gitme yok... Zaten bunların genel olarak kimseyle diyalogu yok.” (F.H., 42, 1988 göçmeni, (K), kendi dönerci dükkânlarında kocasıyla birlikte çalışıyor.)

Ayrımcılık daha çok kurumsal anlamda hissedilmektedir.

“Belediyelere gidiyorsun, oturma değiştirmeye gittiğin zaman sert davranıyorlar... Göçmen olduğun için farklı bakıyorlar.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor.)

“Bir polis kontrolü yaptığı zaman görüyoruz, ehliyetini gördüğünde farklı kontrol yapar ama bir İtalyan’a farklı kontrol yapar... Yabancıların 2-3 senede bir oturma müzadesini değiştirmesi lazım... Oradaki insanlara o polislerin hareketleri, onlardaki insanlara sıraya geç, şunu yap, bilmem konuşmayın, tabii onların da konuşmaması lazım ama her zaman bir aşağılık hissediyorsun. Hissettiriyorlar bunu. Kesinlikle.” (N.B., 60, (1983) 1986, göçmeni, (E), balık işinde çalışıyor.)

“Yani kontrol edilsin (işyeri) ama yani sadece seni değil herkesi etsin. Eee çok sıkı kontrol bizlerde, yabancılarda daha çok.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

Milano'da yaşayan Türkiyeli göçmenler genellikle Türk ve Kürt etnisitelerinden; alevi ve sünni mezheplerinden gelmektedirler. Özellikle çoğunluğu oluşturan Maraş/Pazarcıklılar aralarında dayanışmayı sağlayacak kurumsal örgütlenmelerinin bulunmamasına karşın, etnik ya da mezhepsel köken ayrılığını göz önüne almaksızın herhangi bir sorun ortaya çıktığında dayanıştıklarını ifade etmektedirler. Yani herhangi birinin ekonomik sıkıntısı olduğunda önce akraba ve hemşehrilere başvurmakta, bir cenazenin Türkiye'ye getirileceği durumda da farklılık gözetmeksizin dayanışmaktadırlar. Milano'ya 1980'li yılların sonlarından itibaren Türkiye'den gelmeye başlayan ilk göçmenlerin henüz göçmen ağları kurulmadığı için çok zor şartlarda tutunmaya çalıştıklarından bahsetmiştik. Milano'da göçmen ağlarının kurulması 2000'li yılların ortalarını bulmuştur.

“Bu konuda yani biz Pazarcıklılar olarak... gelen insanımızı kesinlikle aç bırakmıyoruz... Kim gelirse gelsin... Türkiye'den gelen olsun. Adam geliyor, iş soruyor, iş veremsek de adamın herhangi bir ufak tefek sorunu varsa, karnını doyurup gönderiyoruz... Toplum arasında ufak tefek sorunlar olduğunda biz bir araya gelebiliyoruz yani.” (A.B., 45, (1987)1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Burada şöyle güzel bir şey var, boşta geziyorsa, muhtaçsa kesinlikle aç kalmaz. Herkes doyurur yani nere giderse gitsin, dönerciler olsun... bizim insanlarımız. Ev kirası olsun mesela birinin yanına gider idareten kalır, bir iş bulana kadar, çalışana kadar. Öyle şeyler sorun olmaz... Yalnız bu yaklaşık 2005-2006'dan sonra başlayan olay. Ondan öncekiler sokakta yatanlar, aç kalanlar, şimdiki insanlarımız çoğaldıkça iş yerleri falan açıldıkça...” (N.Ö., 46, 1998 göçmeni, (E), süreksiz işlerde enformel biçimlerde çalışıyor.)

Cenazelerin Türkiye'ye gömülmesi aslında yaşanan ülkeye aidiyet hissini geliştirmemesinin göstergesidir. Aidiyet hissini geliştirmemesinde etkili olan faktörler arasında İtalya'daki Türkiyeli göçünün kurumsallaşmamış olması, göçmenlerin haklarını arayacak, dayanışmalarını güçlendirecek örgütlerinin bulunmaması, İtalya'ya Türkiye'den göçün görece olarak yeni olması, İtalya'nın hedef ülke olmaması, İtalya'nın görece olarak yeni bir göç alan ülke olması ve günümüzde derinleşen krizin göçmenlerin ekonomik zorluklarla başatma olanaklarını giderek ortadan kaldırması sayılabilir. Kendilerini bir ölçüde yerleşmiş hisseden eski göçmenler bile geleceklerini İtalya'da görememeye başladıklarını belirtmektedirler. Kendilerinin hak taleplerini dillendirecek biçimde örgütlenecek, buldukları ülkenin siyasi yapısı ile ilgilenecek rahatlığa ulaşmamışlardır. Bu da içinde yaşanan topluma aidiyet hissini zayıf olmasına yol açmaktadır. Milano'daki Türkiyeliler'in en uzun süredir İtalya'da yaşayanları ve bir ölçüde “başarmış” olanlarının bile durumu farklı değildir.

“İtalyancam çok güçlü olmadığı için haberleri de şey yapamıyorum... fazla dinleyemiyorum. Fazla zamanımız olmuyor yani.” (A. B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi).

“Genelde İtalyan kanallarına bakmam; evde de olsun işyerinde de olsun, hep Türk haberlerini takip ederim.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercide çalışıyor)

“Ağırlık tabii ülkemiz Türkiye’de. Haberlere bakıyoruz, o saatini biliyoruz o saatte evdeyiz. İtalyan haberlerinde Milano’nun özel bir kanalı vardır, Milano çevresindeki ona bakıyoruz.” (N.B., 60, (1983) 1986 göçmeni, (E), balık işinde çalışıyor)

“İtalyan kanallarına pek meyilli değilim, her zaman Türk kanallarını izlerim, Türk müzikleri dinliyorum. Yani yabancı müzikler falan ilgimi çekmiyor.” (S.S., 33, 2003 göçmeni, (K), kocasıyla birlikte iki dönerci dükkânları var.)

Kendini hiçbir yere ait hissetmeme göçmenler arasında yaygın bir durumdur. Aslında çoğu hissiyat olarak kendilerini hayali anavatana (Dişbudak ve Purkis, 2014: 2) ait hissederken, göç ettikleri ülkelerde yaşamlarını sürdürmek istemektedirler. Bu durumu, göçün alan ve veren ülkeler arasında süreklilik taşıyan dinamik bir olgu olduğunu öne süren ulusötesi alanlar teorisi açıklamaktadır.

“Duygusal olarak Türkiye’ye her zaman bağlıyım, uzun süre dönmeyi düşünmüyorum ama buram yanıyor.” (N.B., 60, (1983) 1986, göçmeni, (E), işçi, balık halinde çalışıyor.)

“İnsan istese de alışamıyor buraya. Tamam yaşayabiliyorsun ama alışamıyorsun... Hani iki arada bir dere de derler ya. Orasız da olunmuyor, burasız da olunmuyor.” (A.H. 2009 göçmeni, 35, (K), kocası ile birlikte iki dönerci dükkânları var.)

“Tabii ki yine Türkiyeli, Türküz yani... Ben bir aylığına izine gidiyorum yani ne bileyim bitsin de çıkıp gideyim diyorum. Ya o kadar ki yani bir kere buraya alışmışız buranın şeylerine, zamanın geçmiyor desem inan yani. Bir an önce dönmek istiyorum... Çocuklar burda doğmuşlar burada büyümüşler yani artık burdan gidip de orada yeni bir hayata 18-20 yaşından sonra yeni bir hayata başlamak zor (Odak grup, P1, 52, (1988) 1990 göçmeni, (E), belediyede taşeron işçi.)

“Ama şimdi Maraş bizi sevmez biz de Maraş sevmeyik... Çocuklar da istemiyor biliyorum. Çocuklar biran önce dönelim diyor baba, İtalya’daki evimize dönelim diyor. İnanırmısın gittik gittik İstanbul’u geçtik, azıcık yattık sabah oldu küçük

çocuk kalktı illa arabayı dönder şeye gidelim, İtalyadaki evimize gidelim. Oğlum geldik ama yok diyor ya. İstemiyorum diyor. Geri dönelim.” (Odak Grup, P2, 50 (1986) 1990 göçmeni, (E), inşaat işçisi.)

Çoğunun vatandaşlık statüsü olmadığı için yerel ve genel seçimlerde oy kullanma hakları yoktur. Milano'daki Türkiyeli göçmenlerin hemen hemen hepsi İtalya vatandaşlığını almadıkları gibi, almak niyetinde olmadıklarını ifade etmektedirler. Ancak isteseler de uzun dönemli göçmenlerin bile İtalya'da vatandaşlık alması oldukça zordur.

“Ben de başvurmadım. Çünkü hiç değişen birşey yok ki, yine aynı yabancısın yani aynı yabancısın. Belki İtalyan vatandaşı, kimlikte İtalyan vatandaşsın ama görünüşte yabancısın.” (Odak grup, P1, 52, (1988) 1990 göçmeni, (E), belediyede taşeron işçi.)

Vatandaşlık ve oy kullanma hakkı olmadığına göçmenlerin diğer sosyal haklarını talep etmeleri de zorlaşmaktadır. Kuzey İtalya'daki birçok yerel yönetim gibi Milano'da da kamunun mülkiyetindeki ucuz barınma olanağı sağlayan evlerden yararlanma hakkı göçmenler için sınırlanmış, sosyal yardımlardan yararlanmada yerlilere öncelik verilmiştir (Ambrosini, 2013b: 145). Özellikle kadın göçmenler yeni doğan çocuklarla ilgili yardımlardan yararlanamadıklarından yakınmaktadırlar.

“İtalya'da biz kendimiz çalışıyoruz, vergilerimizi veriyoruz, onlar faydalaniyor. Hani bize bir faydaları yok. Ne bir çocuk yardımı var, ne bir doğum yardımı var hiç birşey yok. Şu anda dükkânın bir tanesi benim üzerime, ben de yatırıyorum, ben de veriyorum vergiyi. Hiç bir yardımı, hiçbir sosyal yardımı yok.” (A.H., 35, 2009 göçmeni, (K), kocası ile birlikte iki dönerci dükkânları var.)

“Bugün mesela bir Fransa'da göçmenler Almanya'daki göçmenler daha rahat biliyoruz yani ama bir bağlantımız yok yani. Ee çalışmasak hiç bir imkânımız yok, sosyal haklarımız yok yani.” (A.B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

Merkez sağ yönetimlerin bütün sınırlama çabalarına karşın İtalya'da göçmenler eğitim, sağlık, aile birleşmesi gibi bazı temel sosyal haklara sahiplerdir. Ancak İtalya'da sosyal hizmetlere erişim bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Milano'da yaşayan Türkiyeli göçmenler özellikle sağlık sisteminden oldukça memnundur ve sağlık hizmeti alırken herhangi bir ayrımcılık hissetmediklerini ifade etmektedirler.

“Sağlık konusunda İtalya çok süper bir ülke. Bu 2 yıldır bu krizden dolayı biraz değişti yani. İstersen oturumun olsun isterse olmasın sigortan bunu senden sormazlar yani.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

“İtalya çok süper. Sağlık sistemini oturtmuş. Yani ister çalış ister çalışma sana

bir sağlık karnesi çıkartıyor. İstedığın gibi gidiyorsun, tedavini oluyorsun.” (A.B., 45, (1987) 1996 göçmeni, (E), iki dönerci dükkânı sahibi.)

“Üç tane düşük yaptım, çok ilgililer. Ambulans çağırırız gelirler. Benim düşüklerimde hep benle ilgilenirlerdi hastanede. Hani gözyaşlarımı bile sildikleri oldu. Hastanede ırkçılık kesinlikle yok. Kesinlikle hissettirmediler.” (A.H., 35, 2009 göçmeni, (K), kocası ile birlikte iki dönerci dükkânları var.)

Politik Katılım

Yine de İtalya’daki siyasi partilerden hangisini destekledikleri sorulduğunda, sağ görüşlü olanlar bile göçmenlerin haklarını savundukları için sol partileri desteklediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum göçmenlerle yapılan çalışmalarda en sık karşılaşılan özelliklerden biridir.

“Mesela ben milliyetçi bir insanım ama burada solcuları destekliyorum. Solcular daha çok yabancıları destekliyor, yabancıların haklarını arıyor.” (M.F.Ö., 55, (1988) 1991 göçmeni, (E), dönerci dükkânı var.)

“Çünkü o yabancılar karşı daha şey, Avrupa’da sol yabancılar karşı daha ılımlı....” (Odak grup, P1, 52, (1988) 1990 göçmeni, (E), belediyede taşeron işçi.)

“Bugün 5 milyon yabancı var, 4,5’u kesin sola kayacak... parlamentoda buna sağcılar karşı çıkıyor. Yani yabancıların oy kullanmasına karşı çıkıyor. O yüzden olmuyor yani.” (Odak grup, F.T., 45, (1989) 1996 İtalya göçmeni, (E), inşaatta çalışıyor.)

Ambrosini (2013a: 180), merkez sağın illegal göçü önleme ve İtalyanların güvenliğini sağlama propagandasıyla 2010 seçimlerinde başarı kazandığını, ancak en çok legalizasyonu onların yaptığını, çünkü ekonominin ucuz işgücüne ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, legalizasyon göçmenleri kırılgan konumdan çıkarmamakta, iş bulma olanaklarının sınırlılığı onları enformel ve süreksiz işlerde çalışmaya zorunlu kılmaktadır. Bu durum zaten varolan yeraltı ekonomisini daha da güçlendirmektedir (Reyneri 1998: 322; Reyneri, 2004: 82).

Dünyanın her yerinde sol partiler genellikle göçmen haklarını savunmaktadırlar. Sağ partilerse daha ikiyüzlü politikalarla seçim dönemlerinde göçmen karşıtlığı üzerinden oy toplamakta; ancak özellikle gelişmiş ülkelerde emek piyasasının parçalı yapısı dolayısıyla göçmen ihtiyacının yapılaşması ve kaydırılmayan sektörlerde maliyetlerin düşürülmesi nedenleriyle göçmenlerin kalışını teşvik eden düzenlemeleri desteklemektedirler.

Mekansal Ayrışma

Batı metropollerinde kapsam açısından işçi sınıfı ve göçmenlik giderek daha çok

örtüşmektedir ve bu durum göç alan kentlerde mekânsal ayrışma ile her gün daha görünür hale gelmektedir. Bu koşullarda göçmenlerin ve yerli yoksulların yaşadıkları mahalleler/semterler orta ve üst orta sınıf semterlerden mekânsal olarak ayrılmıştır. Bu da toplumsal dışlanmayı artırıcı etki yapmaktadır (Wacquant, 2011: 89). Türkiye'den göç edenler ayrı bir mahalle oluşturmamakla birlikte genellikle kentin en dezavantajlı ve ucuz bölgelerinde diğer yerli ve yabancı göçmenlerle ve yoksul İtalyanlarla yaşamaktadırlar.

“Valla, Araplar çok, Romenler çok burada. Ne bileyim her milletten insan var. Türkler çok, 30-40 ev Türk var. En fazla olan Araplardır, Araplarla, Romenler çok.” (A.H., 35, 2009 göçmeni, çalışmıyor, (K), kocası ile birlikte iki dönerci dükkânları var.)

“Hep yaşlı, emekli olan insanlar... burada da öyle. Normalde öyle. Yalnız kadınlar filan, emekli olan, eşini kaybeden, genç fazla yok.” (E.H., 22, 2011 göçmeni, ev kadını, kocası dönercide işçi.)

Milano kentinde Türkiye'den gelen göçmenlerin en yoğun yaşadığı bölge, kentin çeperindeki genel olarak toplumun sosyal statüsü en düşük gruplarının yaşadığı Baranzate, Bresso, Cinisello-Balsamo, Limbiate ile kent merkezine yakın olan ve yine göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ancak bir ölçüde soylulaşmaya uğramaya başlamış olan güney ve güney doğusundaki Vigentina, Ticinese, Buenos Aires, Venezia, Loreto semterlerinde ve merkezin kuzey ve kuzeydoğusundaki Quarto Oggiaro, Affori, Bovisa, Selinunte ve Comesina semterleridir.

Milano'da diğer Batılı birçok kentten farklı olarak kent merkezi her zaman üst, üst orta sınıfların yaşadıkları yerler olmuştur. Kentin dışında çevre kalitesi daha yüksek alanlarda kapalı lüks site ya da dağınık bir biçimde yaşamak Milano üst sınıflarının yaygın bir biçimde seçtiği bir yaşam biçimi olmamıştır. Araştırmanın yapıldığı 2013 yılında bu biçimde kurulan sadece tek bir lüks kapalı site vardır (Boffe, 2013). Soylulaştırmaya uğrayan semterler kent merkezine yakın yarı merkez konumundaki semterlerdir. Yarı merkez konumundaki semterlerde hala göçmenler bulunmakla beraber soylulaştırma ile birlikte alt ve alt-orta sınıflar kentin dışındaki banliyölere doğru yerlerinden edilmekte, bu semterlere giderek üst orta sınıflar yerleşmektedirler (Marzorati ve Quassoli, 2012: 142). Milano kenti bu nedenlerle üst sınıfların yaşadığı merkezin çevresinde orta-üst orta sınıfların yaygın olarak yaşadığı, alt orta sınıfların ise en dezavantajlı bölgeler olan kent çeperlerine itildiği bir süreci yaşamaktadır. Mingione de (1993: 214), Milano'nun diğer Avrupa kentlerinden farklılığını vurgulayarak, kentsel gelişme modelinin ve sonucunda kentin yapısı içinde ortaya çıkan zenginlik ve yoksulluğun sosyal ekolojisinin genel olarak İngilizce konuşulan ülkelerdekinden oldukça farklı olduğuna dikkati çekmiş ve kent merkezinde hizmet sektörünün genişlemesinden sonra bile yoksulluk ve sosyal zorlukların çeperdeki bazı banliyölerde yoğunlaştığını, kent merkezinin genellikle zenginlerin yaşam alanı olarak kaldığını belirtmiştir. Mekânsal ayrışma alt ve alt-orta sınıfların büyük bölümünü oluşturan göçmenlerin İtalyan toplumu ile bütünleşmesini engellemektedir. Göçmenler yukarıda adı geçen semterlerde İtalyan işçi sınıfı, Güneyli İtalyan göçmenler,

tek ebeveynli aileler ve emeklilerle birlikte yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, göçmenlerin içinde buldukları toplumla bütünleşmelerinde sınıfsal boyut analize katılmadığında, yapılan analizler eksik kalmaktadır.

“Genelde İtalyanlar. %90’ı İtalyanlar... Bizim o bölgenin genelde Sicilya, Napoli bu bölgelerden oturanlar, onlar işçi bizim gibiler. Onlar da ezilmiş sınıflar. Onlar da bizim gibi çalışıyorlar.” (M.D., 26, (2008) 2009 göçmeni, (E), dönercede çalışıyor.)

Sonuç

Dünya ekonomisindeki krizi aşma politikaları toplumların zayıf kesimlerini güçten düşürerek, işsiz bırakarak, ekolojik felaketlere ve savaşlara yol açarak, onların yaşamlarını buldukları yerlerde sürdürmelerini olanaksızlaştırarak göçe zorlamakta, bu da kapitalizmin ucuz emek kaynağı ihtiyacının karşılanması için gerekli işgücü havuzunu genişletmektedir. Dünyada birikimin hızlandığı bölgelerin işgücü ihtiyacını işsizleşen ve yoksullaşanların iş talebiyle buluşturanlarsa insan kaçakçıları olmuştur. Milano’ya 1980’lerin ikinci yarısından itibaren göç etmeye başlayan Türkiyelilerin hemen hepsi bu yolu “seçmişlerdir”.

Dünyadaki güç dengelerinin değiştiği ve literatürde yaygın biçimde küreselleşme olarak adlandırılan 1980 sonrası dünyada uluslararası işgücü göçlerinin göze çarpan bazı temel özellikleri vardır. Göçlerin enformel niteliği artmıştır ve uluslararası göçte insan kaçakçıları önemli rol oynamaktadır, göç edenlerin içinde kadın göçmenlerin oranı artmıştır, göçmenler göç ettikleri ülkelerde işçi sınıfının en dezavantajlı ve kırılgan bölümlerini oluşturmaktadırlar ve hem göçmenlik konumu hem de sınıfsal konumları nedeniyle sosyal dışlanmaya ve mekânsal ayrışmaya maruz kalmaktadırlar. Bu özelliklere son yıllarda giderek bir başka özellik de daha göze çaracak biçimde eklenmektedir; Dünya kapitalist sisteminin birikim krizi derinleştikçe göç hali göçmenlerin önemli bir bölümü için süreklileşmiştir. Türkiye’den İtalya/Milano’ya göçlerin, daha çok erkek göçü biçiminde olması dışında, küresel dönemin diğer göçlerinin taşıdığı bu temel özellikleri ve eğilimleri taşıdıkları görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ambrosini, M. (2013a) “Immigration in Italy: Between Economic Acceptance and Political Rejection”. *Journal of International Migration and Integration*, 14.1, 175-94.
- Ambrosini, M. (2013b) “We are Against a Multiethnic Society: Policies of Exclusion at the Urban Level in Italy”, *Ethnic and Racial Studies*, 36.1,136-55.
- Bhaskar, R. (1989) *Reclaiming Reality*, London, Verso.
- Boffe, Mario, Derinlemesine Mülakat, 14 Temmuz 2013.
- Campani, G. (2007) “Migration and Integration in Italy: A complex and
- Moving Landscape”, <http://migrationeducation.de/38.1.html?&rid=81&-cHash=e5c8e1d629b6234d84577d1805d9a67b>. (9 Temmuz 2014).

- Dişbudak, C. ve P. Semra (2014) “Forced Migrants or Voluntary Exiles: Ethnic Turks of Bulgaria in Turkey”, *Journal of International Migration and Integration*, DOI 10.1007/s12134-014-0411-z.
- Faist T. (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Spaces*, Oxford: Clarendon Press.
- Foot, J. (1999) “Immigration and the City: Milan and Mass Immigration, 1958–98, *Modern Italy*” 4:2, 159-172.
- Gurak, D. T. ve Caces., F., (1992) “Migration Networks and the Shaping of Migration Systems”, *International Migration Systems: A Global Approach*, Ed. Mary Kritz, Lin Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford, Clarendon Press, 150-176.
- Harvey, D., (2006) *Spaces of Global Capitalism: Towards A Theory of Uneven Geographical Development*, London and New York, Verso.
- Harvey, D. (2012) *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, London and New York, Verso.
- Hear, N. V. (2010) “Theories of Migration and Social Change”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36.10, 1531-36.
- Hugo, G., J. (1981) “Village-Community Ties, Village Norms and Ethnic and Social Networks: A Review of Evidence from the Third World”, *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, Ed. Gordon F. DeJong ve Robert W. Gardner, New York, Pergamon Press, 186-225.
- ISTATa, <http://www.comuni-italiani.it/statistiche/stranieri/tr.html> (12 April 2015).
- ISTATb, http://www.istat.it/it/lombardia/dati?q=gettable&dataset=DCIS_POPSTR CIT1&dim=21,36,3,0,0&lang=2&tr=0&te=0 (12 April 2015).
- ISTATc, http://www.cittametropolitana.milano.it/statistica/statistiche_demografiche/index.html (15 April 2015).
- ISTATd, http://dati.istat.it/Index.aspx?DataSetCode=DCIS_POPSTRBIL1&Lang=en (15 April 2015).
- Kloosterman, R. ve J. Rath (2003) “Introduction”, *Immigrant Entrepreneurs Venturing Abroad in the Age of Globalisation*, Ed. R. Kloosterman and J. Rath, Oxford, Berg Publishing, 1-17.
- Kurtuluş, H. ve S. Purkis (2009) Kuzey Kıbrıs’a Türk Göçünün Niteliği ve Göçmenlerin Ekonomik Sosyo-Mekansal Bütünleşme Sorunları, TUBITAK Projesi, N.106K330.
- Magatti, M. ve F. Quassoli (2003) “Italy: Between Legal Barriers and Informal Arrangements”, *Immigrant Entrepreneurs Venturing Abroad in the Age of Globalisation*, Ed. R. Kloosterman and J. Rath, Oxford, Berg Publishing, 147-170.

- Marzorati, R. ve F. Quassoli (2012) “Risotto and Zighini? Milano’s Lazaretto Between Multiculturalism and Insecurity”, *Selling Ethnic Neighborhoods The Rise of Neighborhoods as Places of Leisure and Consumption*, Ed. V. Aytar, J. Rath, New York, Routledge, 138-155.
- Massey, D. ve G. F. Espana (1987) “The Social Process of International Migration”, *Science*, 237, 733-38.
- Massey, S.D., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino ve J.E. Taylor (1993) “The Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, 19.3, 431-66.
- Mingione, E. (1993) “New Urban Poverty and The Crisis in the Citizenship/Welfare System: The Italian Experience”, *Antipode*, 25.3, 206-22.
- Mingione, E. (1999) “Introduction”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 23.2, 209-11.
- Portes, A. (2010) “Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36.10, 1537-63.
- Purkis, S. (2008) “Turizmle Kalkınmada Enformel Emek Kullanımı: Marmaris Örneği”, *Ekonomik Yaklaşım*, 19.69, 107-126.
- Purkis, S. ve F. Güngör, (2016) “Drifting Here and There But Going Nowhere, Turkish Migrants in Milan in the Era of Global Economic Crisis”, (Yayınlanma sürecinde).
- Quassoli, F. (1999) “Migrants in the Italian Underground Economy”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 23.2, 212-31.
- Quassoli, F. (2013) “Clandestino: Institutional Discourses and Practises for the Control and Exclusion of Migrants in Contemporary Italy”, *Journal of Language and Politics*, 12.2, 203-25.
- Reyneri, E. (1998) “The Role of the Underground Economy in Irregular Migration to Italy: Cause or Effect?”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24. 2, 313-31.
- Reyneri (2004) “Immigrants in a Segmented Often Undeclared Labour Market”, *Journal of Modern Italian Studies*, 9.1, 71-93.
- Salomoni, F. (2012) Göç Veren Ülkeden Göç Alan Ülkeye Geçiş: Akdeniz Modeli ve İtalya Örneği, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, Ed. I, G. Öner and S.A. Öner, İstanbul, İletişim. 417-38
- Sassen, S. (1988) *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Sassen, S. (2000) “Informalization Imported Through Immigration or a Feature of Advanced Economies”, *Working USA*, Vol.3(6), 6-26.
- Sayer, A., (1984) *Methods in Social Science*, London, Routledge.

-
- Schireup, C.U., P. Hansen and S. Castles (2006) *Migration, Citizenship, and the European Welfare State A European Dilemma*, Oxford, Oxford University Press.
 - Smith, N. (2008) *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*, Athens and London, University of Georgia Press.
 - Stark, O. ve E. Bloom (1985) “The new Economics of Labor Migration”, *American Economic Review*, Vol. 75, 173-178.
 - Stark, O., E. Taylor. ve S. Yitzhaki., (1986) “Remittances and Inequality”, *The Economic Journal*, Vol. 96, 722-740.
 - Taran, A. ve Geronimi, E., (2003) “Globalization, Labor and Migration: Protection Is Paramount”, International Migration Program, International Labour Office, Geneva.
 - Taylor, J. E. (1986) “Differential Migration, Networks, Information and Risk”, *Research in Human Capital and Development*, Ed. Oded Stark, 4, Greenwich, Conn. JAI Press.
 - Todaro, M. P, (1969) “A Model of labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries”, *The American Economic Review*, Vol. 59, 138-148.
 - Triandafyllidou, A. ve M. Ambrosini (2011) “Irregular Immigration Control in Italy and Greece, Strong Fencing and Weak Gate Keeping Serving the labour Market”, *European Journal of Migration and law*, 13, 251-73.
 - Türkün, A., (2000)” Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli-Üretim ve İşgücünün Değişen Yapısı”, *Toplum ve Bilim*, Güz, 86, 91-117.
 - Venturini A. ve C. Villosio (2006) “Labour Market Effects of Immigration into Italy: An Emprical Analysis”, *International Labour Review*, 145.1-2, 91-118.
 - Wacquant, L. (2011) *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.